

Auhinnatöö

Saar, August

1. detsember 1933 a. kolmanda aukunna väärtuses

Klepper.

August Saver

R. K. K.

A930.

KAS JA MILLES ON MÄRGATA SIHIKINDLUST

E E S T I H O B U S E

ARETUSES MÖÖDUNUD JA KÄESOLEVAL SAJANDIL

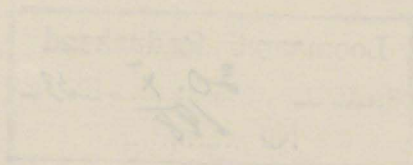
Loomaaresti teaduskond

SAADUD 30. X. 1933a.

Nr. 188.

D 322100

SISSEJUHATUS.

Aastatuhandeid on inimkond eksploateerinud hobust kui looma jahisaagiks, toiduks kui ka mütoloogilistel andmeil surma ja elu üle otsustajaks; päämiselt on aga kasutamist leidnud hobuse energia koorma kandmises kui ka veos.

Jlmastikust, maapinnast, vajadusest, kultuurist ja paljudest teistest asjaoludest tingituna on energia hulk, mida inimene hobuse näol kasutada saab, mitmesugune. Sellest tingituna on aegade jooksul nii olude mõjul kui ka inimeste sihikindla aretustöö tagajärjel välja aretatud pooleteisesaja hobuste tõu ümber, kes üksteisest erinevad iseloomu, võimiste, ehituse ja teiste omaduste poolest. Vastavalt hobusepidamise võimalustele ja vajadustele on nii siis praegu küllalt suur valiku võimalus sobiva hobuse tõu leidmiseks.

1920 a. meie eriteadlased arvestades Eesti valitsevate hobusepidamise tingimustega ja hobuse energia kasutamise võimalustega jõudsid otsusele, et meil kui põllumajanduslises riigis vajatakse vastavalt maapinna oludele kergeid-, keskmisi- ja raskeid põllutööhobuseid. Otsustati aretama hakata kolme tõugu: eesti-saaremaa kui kerge-, tori-roadsteri kui keskmist- ja mägiardenni kui raske tüübist põllutööhobust.

Hobusekasvatust juhib meil Põllutööministeerium Loomatervishoiu Peavalitsuse kaudu, millele alluvad tõuseltsid. Eesti Hobuste Tõuselts" asutati 1921 a. ja selle otsekoheseks ülesandeks on aretustöö korraldamine. Kasvatatakse hobuseid Eestis päämiselt enese nõuete rahuldamiseks,

Eestis, kui põllumajanduslises riigis, kus enamuses väikekohapidajad, kelle päämiseks energia allikaks hobune, on hobusekasvatus olnud alati päevakorral. Sellega on ka õigustatud käesoleva teemi ülesseadmine ning käsitlemine. Käesolev töö tahab anda kasutada olevate andmete varal vastust sellele küsimusele. Töö alul on selgitatud eesti hobuse päritolu ja tõutüüpi, millede teadmine aretustöös ja sellest arusaamiseks paratamata vajalik.

Kõrvalmõjud.

Prof. U n t e r b e r g e r'i arvates on eesti hobused
Aasiast eestlaste poolt kasvatatud hobuste järglased.

Mag. V e i s t' i järele on eesti hobuse omadused pärinud araabia hobuselt, kellega eesti hobuse esivanemaid risteldud.

AJALUGU JA TÖUTÜÜP.

Aretustöö tulemuste pandiks on suguloomade nii päritoluline kui töutüübiline tundmine. Et eesti hobuse aretustöö kestel just nende küsimuste vastu kõige enam on eksitud ja need küsimused kõige enam lahkhelisid ja eriarvamisi on tekitanud, siis tuleb töö alguses kohe olevate andmete abil neid küsimusi selgitada.

Kuivõrd teadmata on eestlaste kodukolde asupaik enne praegusse asukohta rändamist, sedavõrd hämar ja teadmata on ka eestlaste poolt kasvatatud ja tarvitatud hobuse päritolu ja töutüüp.

Kõige vanemaid märkmeid eesti hobuse kohta leiame L i n d e k v i s t' i ajalooost. Neil andmeil on eestlased juba Aasias olles hobuseid kasvatanud. Kännates praegusesse asupaika on nad jätnud hobuseid ka läbirännatud teepääl olevatele rahvastele, kes enne seda hobuseid ei olevat kasvatanud.

XI sajandil kiidab omas kirjades Liivimaa elanikke nende hääde ja ilusate hobuste pärast breemenlane Adam von B r e m e n, kes tollajal külastas Liivimaad.

XIII sajandist L ä t i H e n d r i k u kroonika järele on eestlased kasvatanud palju hobuseid, kellede abil sõjakäike ette võetud ja sellejuures silmapaistvaid omadusi ülesnäidanud. Ilust eesti hobust on sageli kasutatud kingiks või lunastustasuks ja vaenlastele on ta olnud eriti ihaldatavaks sõjasaagiks.

Ka maaletunginud vaenlased toovad märkmeid tulisest ja vastupidavast väikesest hobusest. Lähemad ja iseloomustavamad andmed päritolu ja töutüübi kohta puuduvad aga vanemas kirjanduses.

Elavam poleemika eesti hobuse üle tõuseb möödunud sajandi keskel. Selle põhjuseks oli tolleaegse hobuse väike võimsus, mis ei suutnud rahuldada põllumajanduslise arenguga kaasaskäivat järjest suurenevat energia nõudmist.

Raske on täpselt piiritleda hobuste põlvnemist, kes on aas-tasadade jooksul rahva poolt aretatud; eriti veel siis kui on teada, et sellele on mõjunud mitmesugused ja küllaltki suured kõrvalmõjud.

Prof. U n t e r b e r g e r' i arvates on eesti hobused Aasiast eestlaste poolt kaasatoodud hobuste järglased.

Mag.V e i d e m a n n'i järele on eesti hobune omad hääd
omadused pärinud araabia hobuselt, kellega eesti hobuse esiva-
nemaid risteldud.

Dr.W.v.S ch u l z'i andmetel on läinud sajandi saaremaa
hobune XVIII sajandi ristlemise produkt, mille paremad eksemp-
larid välja veetud, kuna juure toodud järjest erinevaid tõuge.

H o l m'i järele on enne meie hobune olnud halb, kuid
rüütlite hobuse läbi paranenud.

D i m s e arvates põlvnevad (pildi järele otsustades)
rüütlite hobustest, kes sarnanesid enam ardenni hobustele.

A.v.M i d d e n d o r f f'i järele on eriline tõug, kes
sarnaneb ardennidele.

Nii siis olid möödunud aastasaja autorite arvamisest ees-
ti hobuse põlvnemise ja tõutüübi kohta väga erinevad.

Kõige tõetruumana paistab G u m m e r u s-A l f t a n'i
seletus: "Soomlased lahkudes Uralitagustelt maadelt tõid kaasa
mongooli hobuse - 130 sm kõrge; pruunikas hall; pää pikergune ja
kongus, kitsa ümarguse otsaga; kael lühike ja kuiv; laudjas järsk;
lahja, vastupidav ja vähenõudlik. Asudes Läänemeremaile segunes
see mongooli hobune euroopa hobusega, muutudes enam tüsedamaks
ja ümargusemaks, säilides vastupidavust ja väledust. Hiljem siit
arenenud eesti hobune on vaevalt üle 131-140 sm kõrge, kauni
väljanägemisega, vastupidav, erk ja väle."

Selleks, et ettekujutust saada eesti hobuse üldtüübist,
peab kahtlemata arvestama ka oludega, mis on määrava tähtsusega
arenemisel. Olud ja kliima - madal temperatuur, külmad tallid,
vilets toit, kasvatus- ja tarvitamisviisid - ühiskarjamaad vara-
kevadest hilissügiseni, halvad teed, mis võimaldasid ainult sammu
liikumist jne.- mõjusid kaasa, et eesti hobune võis areneda ai-
nult sammuhobuse suunas, sest see osutub vastupidavamaks sellis-
tes oludes.

Täpsemaid kirjeldusi, pilt- ja mõõtandaimeid võime leida möö-
dunud sajandi andmetest.

Dots.T a g e p e r a järele on möödunud sajandist pärit-
olevad eesti hobuse mõõtandaimeid järgmised:

	Kõrgus sm.	Kk.kg.	K.ind.
Prof.Fr.U n t e r b e r g e r 1861a.	129,5	266,2	9,0
34 eesti täkku Toris 1870-1874a.....	141,5	382,3	9,2
28 eesti mära Toris 1870-1874a.....	140,6	397,7	9,8
"Vapsikas" 1870a.Toris.....	140,3	401,3	10,0

	Kõrgus sm.	Kk.kg.	K.ind.
S i v e r s (Kuuste)1876 a.....	129,0	401,8	14,5
U r u s o v 1899a.119 saaremaa hob..	138,0	401,3	10,5

Käesolevast sajandist:

K u l e š o v 1916 a.....	124-150	311-426	8-13
---------------------------	---------	---------	------

Toodud andmete alusel võib öelda, et eesti hobune oli väike sammuhobune, kuni 140 sm kõrge, omades kompaktsuse indeksi 10 ja enam.

Piltandmeid, mille järele kergem otsustada üldtüübi üle, otsime eesti hobuse vanemast ajajärgust asjata. Alles 1895 a. ilmus S i m o n o f f - M ö r d e r'i teoses üks sellistest "Jks'iga "tähendatud ülesvõtte hallist takust, kes 147 sm kõrge ja kuulus ühele vene suurvürstile. Kuigi see pilt on võrdlemisi hilisest ajast, millal eesti hobune juba võrdlemisi segavereks oli muutunud, omab ta siiski täielise sammuhobuse tüübi, milleks teda ka prof. B r a g a n tunnistanud. Teine selline pilt on toodud A. G u l k e v i c'i hobuste piltide albumis ja kujutab Liivimaa kleprit 147 sm kõrge. Ka selle pildi järele on teadlased otsustanud eesti hobuse sammutüübi poole kalduvaks.

Kirjeldusi eesti hobuse kohta on ilmunud juba rohkem; paremad ja tõetruumad neist on järgmised:

1) H u p e l'i andmetel 1877 a. - mitte eriliselt ilus ega suur; lai lame laudjas, lai rind; paksud lõuapärad; mõõduka pikkusega hää kael; tõntsakas keha; mõõdukalt jämedad, mitte liig karvased jalad.

2) V e i d e m a n n 1853 a. peab hiljem toodud H u p e l'i hobuste jagamist klepriteks ja doppelklepriteks ülearuseks. Kehavormid olla neil ühesugused, ainult suuruses olla vahe, mis tingitud toitmisest ja üleskasvatamisest. Ta kirjeldab saaremaa hobust järgmiselt: "Keskmiselt 2 arss. kõrge; meeldiv välimus; veidi lüheldase, kokkulitsutud, tugeva kehaga, mille osad õiges vahekorras. Tugev, vastupidav, kannatlik ja elav. Õhuke ligiasuv nahk; lühike, tihe ja läikiv karv; mitut värvust, enamuses ühevärvilised. Lihaksed väikesel pääl on märgatavalt silmapaistvad; lai ja tasane ots; suured elavad silmad; ninaluu veidi kõrgem; lõuapärad laiad; kurgualune küllalt lai ja sügav. Väikesed kõravad hästi asetatud. Veidi lühike ja kokkusurutud kael lühikese ja tiheda lakaga; hää ühendus pääga. Mitte liig silmatorkav, aga selgelt esiletulev turi moodustab ilusa ülemineku seljale. Lai, hästi väljaarenenud rind tugevate lihakstega. Sirge selg; hästi võlvitud roided; ümarik

5

kõht, lühike lanne, kubemed hästi kinnised; laudjas ümarik, veidi järsku. Tugevad lihaksed ja elastsete kõõlustega jalgadel harva elida vigastusi. Pikk, lai ja lame piht. Pikk esijalg, lai põlv, hästi arenenud sõrgats. Väike tihe kabi. Kuiv väike pää, lühike tugev keha ja kuivad tugevad jalad."

Seda kirjeldust tuleb võtta tõetruuna, sest V e i d e m a n n kui asjast huvitatud ja vastava eriharidusega isik uuris kauemat aega ja põhjalikult Saaremaa hobuse materjali. Seda kirjeldust on sageli ka teised teadlased omis tõis kasutanud ja vististe siit ongi pärit see eesti hobuse kuiv pää, millele poolaastasada rõhutati.

Kuigi autor oma kirjelduses rõhutab saaremaa hobuse lüheldast kokkusurutud tugevat keha, lühikest tüsedat kaela, laia rinda ja pikka laia lamedat pihta, jõuab ta siiski lõpuks otsusele, et saaremaa hobuse soontes voolab araabia tõu verd - võida märgata araabia algupära ja seda kõike ainult kuiva pää pärast, ent sellel pääl on kirjelduse järele tugevad lõuapärad ning lai ja sügav kurgualune.

Tuleb arvata et saaremaa hobuse hääd omadused: tugev vastupanu, kiirus ja kooskõlaline kehaehitus mõjutasid V e i d e m a n n'i otsuse tegemisel, sest arvati ju tollajal et kõik hobuste hääd omadused, mis otse põlvnemiselt kindlad ei olnud, on päritud araabia tõuga ristlemisest.

Tugides V e i d e m a n n'i kirjeldusele ja arvestades sellejuures veel Saaremaa hobusepidamise viiside ja tingimustega ning eksterjooriliste põhiaandmetega jõuame otsusele, et sellise lühikese tugeva kaela otsas võis olla ainult tüse pää ja tolleaegne saaremaa hobune oli tõeliselt sammuhobuse tüüpi.

Ka K u l e s o v räägib omas teoses 1916 a. eesti hobuse lühikesest ja tugevast pääst.

3) J a k o b s o n iseloomustab eesti hobust järgmiselt: "Nende pää ja kael on parajat jagu pikad ja paksud, rind lai, selg peaaegu täitsa otsekohe, niue on enam lai kui ümargune ja natuke uurakile; sabas seisab keskmist seisu; jalad on keha kohta paraja mõõdulised ja enam siledad kui pika karvaga kaetud; keha on lihav, kindel katsuda. Nende hobuste liha on nagu raud ja nende soonte sees näitab nagu tuli voolavat, nii elavad on nad. Uht puhast eesti hobust ei ole veel keegi kange jalgadega näinud."

Sellest kirjeldusest võib lugeda välja enam ühtlust tüübi suhtes. Parajat jagu pikad ja paksud pää ja kael ning lai rind räägivad ka selles kirjelduses sammuhobuse kasuks.

4) Prof. B l u m b e r g 1887 a. omas kirjelduses, mis sarnaneb mitmeti V e i d e m a n n'i kirjeldusele, jõuab ka lõppotsusele, et

6.

eesti hobune omab araabia hobuse verd, kuid see otsus on vististe tehtud V e i d e m a n n'i järele, sest omas kirjelduses toob ta risti vastukäivaid kirjeldusi eesti hobusest - tugev keha, pää kehaga kooskõlas; kael ei ole liig pikk, aga kaunis paks; keha läheduses seisev, keskmises kõrguses asetsev saba; lai rind, jne.

Eelpool toodud andmetest lähtudes võib öelda, et eesti hobuse esivanemateks on arvatavasti mongooli ja põhja-euroopa hobune. Aastasade jooksul on teda risteldud sihitult paljude tõugudega vastavalt omaniku soovidele ja selle tulemuseks oli eesti hobuse muutumine segavereseks kuid ikkagi enam sammutüübi poole kalduv, kuhu ka ta esivanemad kuulusid ning pidamistingimused ja tarvitamise viisid juhtisid.

algusest kuni Tori hobusekasvatuse asutamiseni, 2) aretamine Tori hobusekasvatustes ja 3) areng väljaspool Tori kasvatust kuni aastasaja lõpuni.

H u p p e l'i järele on XVIII sajandi lõpul maal rohkesti hobuseid, kuid enamuses neist väikesed ja segaveresed. Ta liigitab neid: 1) "doppelklepper" üle 2 arse. kõrged, sõiduhobused; 2) "klepper" - vähemad kui eelmised kuid veelgi vastupidavamad; 3) "kürrassiiri hobune" kõrgem ja raskem kui "doppelklepper" - ratsahobune, välismaalt sissetoodud täkkude järglased ja 4) "talupoja-hobune", neid kõige enam, väikesed ja inetud. Mõnemat neid vare tarvitama 2-3 aastastalt ning sõõdetud halvasti. Omandati siiski rahuldava vastupanu. Hobuseid sõõdetud viletsasti ka mõisnike hobusekasvatustes. 1822 a. kiidab M a a s i n g'i "Maarahva Kõdalaleht" saaremaa hobust. XIX sajandi alul olid hobusekasvatajateks ja hobusejõu kasutajateks peamiselt päriselanikud - eestlased - kes põldu harisid. Hobuste pidamine oli võrdlemisi lihtne ja neile pöörati vähe tähelepanu. V e i d e m a n n'i järele karmalikust aretusest Saaremaal kuni aastasaja keskpaigani üldse rääkida ei või. Suguloomade valik oli puudunud täielikult. Ilma erandita olnud nii vanad kui noored, suured ja väikesed, vigased ning terved ühiskarjemaadel, kus siis ka paaritus juhuslikult aset leidnud. See mõjusid eriti halvavalt noortele määradele, kes veel isegi täis kasvada pole suutnud ja jäänud nii kiduraks ning väikeseks. Üldse hoolimatud hobuste eest vähe, eriti aga kandjate määrade ja varsaade eest. Tallideks olnud suured ja külmad rehualused. Toitjaks peamiselt hein ja õled ning kevadel külvitöö ajal ka veidi vilja. Dr. K M a n g e l'i arvates on "kehv toit,

ARENG MÖÖDUNUD SAJANDIL.

Asudes teemi - eesti hobuse aretamise - käsitlemisele peab tähendama, et aretus ja arenemine on üksteisega niivõrd seotud, et käsitades ja rääkides ühest, paratamata peab mainima ka teist, sest aretamise tulemuseks ja seega ta tunnistuseks on arenemine. Nii on siis ka käesolevas töös käsitatud neid mõisteid rööbiti üksteise selgituseks ja tulemuste mainimiseks.

Et ülevaatlikumalt pilti saada eesti hobuse arenemisest möödunud sajandil, selleks jagame sajandi perjoodideks: 1) sajandi algusest kuni Tori hobusekasvanduse asutamiseni, 2) aretamine Tori hobusekasvanduses ja 3) areng väljaspool Tori kasvandust kuni aastasaja lõpuni.

H u p p e l'i järele on XVIII sajandi lõpul maal rohkesti hobuseid, kuid enamuses neist väikesed ja segaveresed. Ta liigitab neid: 1) "doppelklepper" üle 2 arss. kõrged, sõiduhobused; 2) "klepper" vähemad kui eelmised kuid veelgi vastupidavamad; 3) "kürassiiri hobune" kõrgem ja raskem kui "doppelklepper" - ratsahobune, välismaalt sissetoodud täkkude järglased ja 4) "talupoja-hobune", neid kõige enam, väikesed ja inetud. Hakatud neid vara tarvitama 2-3 aastaselt ning söödetud halvasti. Omanud siiski rahuldava vastupanu. Hobuseid söödetud viletsasti ka mõisnikkude hobusekasvandustes. 1822 a. kiidab M a a s i n g'i "Maarahva Nädalaleht" saaremaa hobust. XIX sajandi alul olid hobusekasvatajateks ja hobusejõu kasutajateks peamiselt päriselanikud - eestlased - kes põldu harisid. Hobuste pidamine oli võrdlemisi lihtne ja neile pöörati vähe tähelepanu. V e i d e m a n n'i järele korralikust aretusest Saaremaal kuni aastasaja keskpaigani üldse rääkida ei või. Suguloomade valik oli puudunud täielikult. Ilma erandita olnud nii vanad kui noored, suured ja väikesed, vigased ning terved ühiskarjamaadel, kus siis ka paaritus juhuslikult aset leidnud. See mõjunud eriti halvavalt noortele märadele, kes veel isegi täis kasvada pole suutnud ja jäänud nii kiduraks ning väikeseks. Üldse hoolitsetud hobuste eest vähe, eriti aga kandjate märade ja varssade eest. Tallideks olnud suured ja külmad rehealused. Toiduks peamiselt hein ja õled ning kevadel külvitöö ajal ka veidi vilja. Dr. R ä n g e l'i arvates on "kehv toit,

puudulik suguhobuste valik ja varssade poolnäljas üleskasvatamine põhjuseks, miks see tõug ei arenenud ühes aja nõuetega, vaid hoopis vastuoksa - hakkas isegi vähemaks ja kiduramaks jääma."

Mõisnikkude arvamine meie hobuse ja ta aretuse kohta läinud aastasaja alul peegeldub "Liivimaa Tulundusliku Seltsi" vastusest "Liivimaa Maanõunikkude kolleegiumile" 1816 a., kust järele päriti hobuste sisseveo suhtes. "Kohalikud hobused, kuigi väikesed, on põhja ilmastiku oludega harjunud ning vaatamata halbadele söötistingimustele nad on tugeva kehaehitusega ja vastupidavad. Sageli ettetulev söödapuudus, mis on seletatav pika talve ja lühikese suvega, takistaks hobuse tõu parandust sissetoodavate tõugude abil. Väike klepper, arvestades tema söödatarvitusega, on töös igatahes vastupidavam kui suurem hobune. Raskemaid hobuseid põlluharimine ei nõua. Mõne mõisniku katsed kleprit sissetoodud täkkude abil suuremaks kasvatada - on ebaõnnestunud. Mereäärsetes kohtades, nii Eesti- kui ka Liivimaal, võimaldab suuremate hobuste kasvatamist paremad karjamaad. Eriti saaremaa hobused, võrreldes Lätimaa omadega, on tunduvalt paremad. Mõnes mõisas kasutatakse väga häid ja segamatuid klepreid. Soovitavam oleks vast ette võtta üldine kleprite arendus rannikosa suuremate klepritäkkude abil."

Üldiselt oldi siis tollajal kohapäälse hobusega rahul ja ei soovitud ega nähtud võimalusi selle parandamiseks. Aretus kui niisugune puudus täielikult ja loomulikult ei saa siis juttu olla ka sihikindlast arenemisest. Juhuslikult mõisnikkude poolt importeeritud sõiduhobused leidsid talupoegade poolt kui sugutäkkud rohket tarvitamist. Talupoja hobune muutus seeläbi järkjärgult kergemaks ning seega järjest raskemaks muutuvale põllutööle kõlbmatuks. Nõrgestavalt meie hobusematerjali pääle mõjusid ka sagedased paremate loomade eksporteerimised Venemaale ning järjest sagedamad postisõidud ja vooriskäimised, millede puhul häämeelega hobuseid võõraste suuremate loomade vastu ümber vahetati. Järjest edenev põllumajandus nõudis aga suuremat tööjõudu ja kutsus esile nurina ja kaebed, et vana hää eesti hobune olla välja suremas. Nii mainib H. v. S i e v e r s sajandi alul, et nii väga armastatud ja hää doppelklepper järjekindlalt harvemaks jääb ja selle alalhoidmiseks ühist jõupingutust vaja olla.

1830 a. üleelatud teravilja kriis juhib mõisniku tähelepanu talupoja hobusele. Et selle kvaliteeti tõsta, asusid mõisnikud

9

hobuse parandamisele. Alul olim see puht filantroopilist iseloomu; tekkis kirjandus hobuse parandamise kohta. Esialgu pöördi enam tähelepanu üleskasvatamisele kui hääle sugumaterjalile. Soovitati varssasid kokku osta, mõisates paremini üles kasvatada ja siis talupoegadele tagasi müüa. Ent see ei leidnud üldist kaasatulekut ja ei annud ka soovitud tulemusi.

Millised arvamised ja nõudmised suurmaapidajatel hobuse materjali ja aretamise kohta 1840 a. olid, millal nad ise moonakate abil põldu harima hakkasid, peegelduvad selgelt "Liivimaa Tulundusliku Seltsi" vastusest Riigivarade ministri järelepärimisele 1841 a. - milliste abinõudega oleks võimalik tõsta Liivimaa talupoegade hobusekasvatust. Selts teatab, et arvestades põllumajanduslise tolleaegse seisukorraga, olevat kahearssina kõrgune hobune küllalt suur. Põhja-Liivimaal ja Eestimaal olevat väga häid väikesi hobuseid, millised rahuldavad täiesti talupoegade tarvidusi; olles sööda suhtes vähenõudlikud, hääloomulised, targad ja oma suuruse kohta võimsad, on nad kohased nii põllutöös kui ka postisõiduks. Kahjuks olevat aga rahaliste võimaluste puudusel selle hää hobusetõu alalhoidmiseks õige vähe tehtud - sugutäkkude väljavaliku eest ei hoolitsevat keegi, märade paaritamine toimuvat karjamaal täkksälgudega juhuslikult, valikuta. Mis aga veel halvem - määrasid paaritavat ilma valikuta ka võõrast tõugu täkkudega. Sellega olevat seletatav asjaomase hobusetõu halvenemine. Veel olevat võimalik leida Liivi- ja Eestimaa hobuste hulgast segamata eksemplare ning nende arendamiseks pole vaja võõrast verd, kui neid aga plaanikindlalt kasvatatakse. Neist andmeist selgub, et mõisnikud kavatsesid hobuste kvaliteeti tõsta puht aretuse teel, pannes rõhku eriti suguloomade valikule. L. T. Seltsi aktide järele ongi viljandimaal 1840 a. ümber asutatud eesti hobuse kasvandusi, ent aretust on raskendanud sobivate sugutäkkude leidmine. Pooleaastaseid varssu on müüdud talupoegadele ning üksikute poolt isegi jagatud ergutusrahasid parematele kasvatajatele.

V e i d e m a n n omas töös soovitab Saaremaa hobusematerjali parandamiseks asutada Saaremale 20 paarituspunkti paremate ja väljavalitud täkkudega.

D i m s e andmetel on Paide, Märjamaa ja Rapla ümbruskonna talupojad hobusekasvatusega kõige enam tegelenud.

Läinud aastasaja esimese poole andmetest võime leida rohket

10
kiitust vanale eesti hobusele. Aretustöö piirdus ainult olukorra mainimisega ja nõuannetega. Otsekoheseid tulemusi arenemise suhtes ei saavutatud.

Huvi hobusekasvatuse vastu tõuseb pidevalt ning jõuab haripunktile Tori hobusekasvanduse asutamisega 1855 a. Ka talupoega sunnivad uuendused: raharent, uued riistad, jne. enam tähelepanu hobusele pöörama. Tegelikult aretuse suuna määrajaks jäävad ikkagi mõisnikud, ent ka nende vahel tekkisid lahkkelid. Osa mõisnikke väidavad, et hää eesti hobune olla täiesti välja surnud ja tulla soetada täiesti uus hobuste tõug. Teised aga A. v. Middendorffiga eesotsas ei jaga seda vaadet, nad eitavad eesti hobuse degenerereerumist; nende järele on hobuse halvenemise põhjuseks sihikindluseta ristpaaritus, väljaveod, jne. Nad soovivad tõupafandust kas puhasaretuse või sihikindla ristpaarituse teel. Ja kasvanduse asutamisel rüütelkonna poolt jääbki see viimane vool võitjaks.

Rüütelkond saab Vene riigilt pikaajalisele rendile Tori riigimõisa tingimusel, et edendada hobusekasvatust eriti talupoja seisuse tarvete huvides. Kasvandus algas tegevust 1856 a. H. v. Stael'i juhatusel. Luksushobuse aretus jäeti täiesti kõrvale ja alati ainult talupojale vajaliku hobusetõu aretamisega. Stael isikilikult soovis anda hobusele enam energiat ja vastupanu, kui kehakaalu. Hobune pidi olema tuline, kannatlik, rahulik, vastupidav ja vastama nõuetele ning tingimustele. Ühed nõudsid eesti hobuse puhasaretust lootes suurust ja massi juure tuua päämiselt parema toitmise ja üleskasvatamisega. Teised soovitasid aga ristlemist teiste tõugudega. Aretust alati mõlemas suunas.

Sugumaterjali ostmisel selgus, et Sievers'i hoiatus oli täitunud ning turg hääst materjalist tühi. Sugumärasid osteti Liivimaalt 40, Saaremaalt 10 ja lisaks Soomest 10. Täkkusid Liivimaalt 3, Soome tõugu 3 ja araablasi 3. Sugumaterjali muretsemine kasvandusele tekitas hiljem lahkarvamisi ja vaieldusi. A. v. M i d d e n d o r f'i järele on hobuste ostmisel arvestatud päämiselt nende ehtsusega mitte aga suurusega. D i m s e arvates on toimunud ostmine liig kiirelt ja päälegi vaheltkauplejate kaudu, kes ei hoolinud tõutüübist. Nii olla kokku ostetud segane kari, kes erinenud üksteisest nii konstitutsioonilt kui iseloomult. Nad kõik kokku oleks annud ühe hää kehaehitusega hobuse. Ostmisel on erilist rõhku pandud kuivale peale, sest valitses

ju arvamine, et niisuguste omadustega hobune on sugulane araabia hobusega.

Dr. I l m j ä r v' e andmetel, mis põhjenevad kasvanduse protokolliraamatutele, ei ole sugumaterjal nii erinev ega halb olnud. Enamus kasvanduse suguhobustest on olnud kõrvid; 63% - suure ja raske päaga, kõrvad hästi asetatud; püst kael; lihav tური; tugev, lai rind ja selg; kumerad roided, tugev keha; tugevad jalad, mis paljudel puuduliku asendiga; rahuliku iseloomuga hääd tööhobused. Nii siis võrdlemisi sarnased eelpool toodud kirjeldustega.

Soome täkkudest on 2 ostetud hipodroomilt ja seega enam kiiruse hobused. Araabia täkid on olnud hääd.

Paaritus kasvanduses on toiminud D i m s e arvates enam isikliste vaadete järele kui teaduslikul alusel. Nii on paarituse protokollid 8 aasta jooksul ainult üks kord Toris kokku säetud, teistel kordadel aga ikka Stael'i mõisas.

Eesti suguhobused omavahel paaritatuna ei annud ühtlasi järglasi, mis oli tingitud nende segaveresusest. Kindlamini pärandas end täkk "Viskal" nii värvust kui ka kehakuju. Ta on ka "Vapsikas'e" isa. Hiljem püüti teda veel paremate märadega paaritada, kuid ta oli siis juba liig vana. Täkk "Vapsikas" on D i m s e andmetel segaverene, omades sund kätja ja mitte puhata hingamise - seega paaritamiseks kõlbmata. Ta emaks oli Saaremaalt päritolev mära, kes omas haruldase kehajõu, tulles veovõistlustel esikohtadele Riias, Moskvas ja Pariisis. Ta mõjutas kasvandust tunduvalt. Ta vereliike on püsinud neli sugupõlve ja sellest liigist on olnud 24 sugutätku. Ta verd keidub veel praegugi kasvanduses olevates hobustes ja seda kavatsevad koondada ja kasutada ka eesti hobuse aretustöö praegused juhid.

Ristlemine araabia täkkudega ei annud ka soovitud tulemusi. Järglased muutusid veelgi kergemateks; keskmised andmed järglastest: kõrgus turjalt 137 sm; kehakaal 376 kg ja kompaktsuse indeks 8,9. Sageli tuli ette ka nende suremisi, sest olid kliimaga harjumata. M i d d e n d o r f f'i järele olid nad peenekondilised, kitsama rinnaga, hilja valmivad, enam toiduvalijad, kliimaga kohanemata ja kergemad. Tema arvates on eesti hobusel enesel küllalt kuivust, energiat, püsivust ja vastupanu, puudub aga mass ning seda ta araabia hobuselt omada ei saanud, kes ehituselt hoo pis erinev eesti hobusest, kõrgejalgne ja kitsas.

12

Ka Soome täkud ei annud eesti märadega paaritades märgata-
valt paremaid järglasi. Nad olid segaveresed ja nõrga pärandus-
võimetega. D i m s e järele on järglased küll olnud veidi suu-
remad ja paremad, kuid nõudnud ka paremat pidamist. Dots. T a g e-
p e r a andmetel on eesti- ja soome hobuste ning nende järg-
laste keskmised mõõtandmed järgmised:

	kt. kk.kg. kom.ind.				Ristamise produktid			
	kt.	kk.	kg.	kom.	ind.	kt.	kk.	kg.
Eesti täkud	140	372	9,3	=		142,3	368,9	8,7
Soome "	145	397	8,7	=				
Eesti märad	139	395	9,9	=		142	394	9,2
Soome "	144	411	9,1	=				

Soome hobuse abil muutus nii siis eesti hobune küll kõrge-
maks, kuid soovitud түsedus jäi tulemata.

M i d d e n d o r f f'i järele oli soome hobune küll tub-
lim, kõvem ja parem traavel, kuid hoopis inetum ja andis seepä-
rast araablasega paremaid järglasi.

Eelpool toodud andmete põhjal on arusaadav miks rahvas kas-
vanduse poolt väljasaadetud suguhobuste vastu nurinat tõstis ja
1862 a. saadeti osa täkkusid paaritamispunktidest tagasi. Nad
olid liig väikesed ja ei suutnud rahuldada järjest kasvavat
nõudmist suurema tööjõu järele. D i m s e arvates ei olnud tol-
leaegsest Liivimaa hobusest üldse võimalik sellist - talupoja
nõudmist rahuldavat - hobust puhasaretuse teel välja aretada.
Kasvanduses eneses ei olla leidunud ühtki sellist hobust.

1862 a. Liivimaa Maapäev otsustas Torri tuua ardenni hobu-
seid ja nendega eesti hobust risteldes loodeti viimastele түse-
dust ja suurust juure lisada. Ardennde importeerijaks sai Mid-
dendirff kui nende tulise pooldaja. Toodi lo mära ja 2 täkku,
kõik enamvähem tunnustatud suguloomad. Kasvanduse juhataja Stael
oli aga fanaatiline eesti hobuste pooldaja ja lootis parandust
nagu mingi ime läbi. Sellest vististe on ka tingitud D i m s e
väljendus, et ardenne koheldud kasvanduses võõrasemalikult. Arden-
ni täkkude ja eesti märade järglastest olid 50% rahuldavaid, üle-
jäänute seas leidis aga palju ebaühtlase kehaehitusega loomi.
M i d d e n d o r f f'i järele esinenud sageli pehme selg, lõtv
ehitus, pehme sõrgats ja ülearenenud tagakeha, milliste vigade
eest ta ka hoiatab. Soovitab erilist tähelepanu pöörata suguloo-
made valikule. Ta arvab, et kui vanemad hästi sobivad, siis ka
järglased hääd on; loodab sellel teel eesti hobust түsedamaks
ja kõvemaks muuta.

Keskmiised mõõttandmed nii vanematest kui järglastest on Dr. Tagopera andmetel järgmised:

	kt.	kk.kg.	k.ind.		Ristamise produktid		
	kt.	kk.kg.	k.ind.		kt.	kk.kg.	k.ind.
Eesti täkud	140,6	379,4	9,3	=	142,4	423,8	9,9
Ardenni "	149	535	10,9				
Eesti märad	139	354	9,9	=	142,4	434	10,2
Ardenni "	147,6	478,9	9,9				

Järglased kuuluvad oma mõõttandmete järele kergete põllutöö-hobuste liiki ja see on ka arusaadav, sest importeeritud ardennid olid liig kerged ja ei suutnud seepärast kuigi palju parandust tuua. Ardenni märad eesti täkkudega ei annud soovitavaid järglasi, mis tingitud kliimast ja vististe ka eesti täkkude vähesest päranduse võimest.

Et ettekujutust saada sellest, milliseks kujunes eesti hobune puhasaretuse tagajärjel Toris läinud aastasaja lõpuks, selleks vaatame mõõttandmeid:

Täku	1870 a.			1873 a.			1876 a.		
	kt.	kk.kg.	k.ind.	kt.	kk.kg.	k.ind.	kt.	kk.kg.	k.ind.
Kasvand, jäetud.	142	373	8,8	147	458,7	9,8	151	434	8,5
Paarituspunkt..	138,3	355	9,2	142,5	387,5	9,1	-	-	-
Müüdnud.....	136,2	346	9,6	141,9	392,5	9,4	150	444,3	8,9
Märad									
Kasvand, jäetud.	138,1	389,5	10,2	142	417,7	9,9	149,2	430	8,7
Müüdnud.....	140	383	9,8	145	395,2	8,8	-	-	-

Vaadates neid mõõttandmeid peame konstateerima, et 20 aastase aretustöö kestel on mindud õieti tagasi. Hobune on muutunud küll kõrgemaks, ent kehakaal - mass - ei ole suurenenud. Kompaktsuse indeks on jäänud vähemaks, hobune on muutunud suhteliselt veelgi kergetemaks. Endisest sammuhobusest on saanud kiirusehobuse poole kalduv hobune ja sellega on põhjendatud väited, et läinud aastasaja lõpul Tori kasvanduses eesti hobuseks nimetatud hobune kellegi õige eesti hobune ei olnud. D i m s e arvates on tollajal aretajaid ja hobusesõpru palju olnud, ent nende huvid olnud erinevad ja enamus neist küsinud - aga kuidas? Selle teadmatuse ja oskamatus all kannatanudki kõige enam aretustöö.

D i m s e, M i d d e n d o r f f, parun U n g e r n j. t. arvasid, et eesti hobuste esivanemad kuuluvad külmavereste - tugevate hobuste tõugu ja lootsid seepärast parandust ardennidega ristlemisest.

V e i d e m a n n, S t a e l, B l u m b e r g j. t. olid aga vastupidisel arvamisel. Nende mõjul otsustati varsti katkestada ristpaaritus ardennega, tunnistades neid "zu heterogen'seiks".

1887 a. asub Tori kasvandust juhtima Pilar v. P i l o h a u. Jatkab alul ristpaaritust ardennega ja on järglastega rahul. Arvab, et võiks sellel teel häid tulemusi saada. Ent avalik arvamine oli selle vastu ning selle mõjul likvideeriti Torist arden-
nid. Siit pääle pääsevad kasvanduses mõjule sooja- ja segavere-
sed sugumärad ja kui 1892 a. kasvandusse satub tugeva individu-
aal pärandusvõimega sugutäkk "Hetman", kes end täies ulatuses
maksma paneb, algab tori-roadsteri tõu sihikindel aretus.

Tori kasvandusest eemale jäämisega jäi eesti hobuse aretus
laiemas ulatuses seisma. Talupojad aretustöö vastu suurt huvi ei
tundnud, sest neil puudusid neis küsimustes eriarvamised. Ka oli
neil aretust raske teostada, nii sööda, kui ka suguloomade puudu-
sel. Mõisnikud väljaspool kasvandust tegid seda aga enam lõbu
pärast ja nende eesmärgiks oli kerge sõiduhobune. Talupoegade
päämiseks sissetuleku allikaks oli põld; selleks vajasisid nad tu-
gevaid hobuseid. Nad ei leidnud aga küllaldaselt tugevaid täkke
oma märedele ja kurdavad õige harva selle üle ajakirjades.
1881 a. Väikepõllumeeste Seltsid esinesid Riias nõudmisega, et
neid lastakse osa võtta Tori kasvanduse juhtimisest, kuid see
jäeti rahuldamata.

1876 a. propageerib J a k o b s o n eesti hobuse kasvata-
mist, kuid ka sellel ei olnud suuremat mõju.

Tori kasvanduse kõrval tekkisid läinud aastasaja teisel
poolel veel mitmed hobusekasvandused, neist tähtsam on Saaremaal
Karl v. H a n n e poolt 1870 a. asutatud Uue-Lõve kasvandus. Neis
kasvandustes olid sugumäredeks peamiselt eesti hobused, täkku-
deks aga harilikult soojaveresed: araabia, orlovi, jne. Et kasvandu-
sed, kui eraomandused, end tasuma pidid siis on arusaadav, et siin
sihikindlat aretustööd ühe tõu piirides selle kasuks ette ei
võetud.

Nii jõuti siis läinud aastasaja alul arusaamisele, et eesti
hobune kas enese vähesuse degenereerumise või sihikindluseta
ristpaarituste ja väljavedude tõttu nõrgaks on jäänud ja nõud-
misi enam rahuldada ei suutnud. Asuti hobuse parandamisele, ent
kuni Tori kasvanduse asutamiseni hobuse aretustöö suhtes midagi
põhjalikumat ette ei võetud ning arenemist seega märgata ei ole.
Kasvanduse asutamisel säeti eesmärgiks kodumaa põllutööhobuse,
kes viimasel ajal allakäiku näitas, alalhoidmine ja aretamine
talupojale vajaliku hobuse suunas. Eesmärk oli õieti püstitatud,
ent selle taotlemise meetodid olid valed ja said saatuslikuks

15.
kogu aretuse tööle. Selles päämiselt süüdi oli asjaolu, et suur-
põllumehed, kes aretustööd juhtisid, eesti hobuse päritolu ja tõu-
tüüpi ei tundnud. Tekkisid vaieldused ja lahkkelid, millede ohvriks
eesti hobuse aretus langes ning Tori kasvandusest eemale jäeti.
Tehti küll suuri väljaminekuid ja korduvalt mitmekülgseid kat-
seid, kuid eesti hobune sellest kasu ei saanud. Püsivamat tõu are-
tustöös ja hiljem ebaõnnestunud tulemuste kohta tekkinud omava-
helised vaieldused, mis sageli väga isiklist ja fanaatilist laadi
olid, põhjustasid eesti hobuse aretustöö eemale jätmise kasvandu-
sest ilma, et oleks saavutatud soovitud tulemusi. Sihikindlat are-
tustööd püstitatud eesmärgi suunas ei olnud; küll toimus see aga
otse vastupidises sihis, sest eesti hobune näitas Tori kasvandu-
ses järkjärgulist kiirusehobuse poole kalduvat tendentsi.

Sugulussõda oli eesti hobuse aretuses üks peamisi vead. Kasvandus sai ka riigi poolt toetatud, kuid erilisi tulemusi märke-
ritud ei ole.

Kuni ilmasõjani leidis ajakirjades "Tall" ja "Põllumees" ainsalt üksikuid artikleid, milledele kirvasi eesti hobuse kasvatamisel ja tehti põllumeeste seltsidele ettepanekuid, et need midagi selle põlvimiseks ette ei võta. 1915 a. valitakse Põhja-Eesti Põllumeeste Liit, mille poolt esitatakse leoniarst A. Hägel, kellele Üleandeks tehakse Talli hobusekasvatuse paremale järjele tõstmine, ent ilmasõda tõukas sellest kriipsu läbi.

Eriti tähelepanu võis ilmasõda eesti hobuse kasvatamisel; püüdnud ja nende hulgas sugulussõda märkeitud hobused, kes rakvireerimise eest häid tulemusi saavutasid. 1916 a. 5000 hobust ja need olid ju paremad. 1918 a. korraldati Hobusekasvatuse Föderatsiooni poolt takumärkimise eesti hobustest märkeiti ainult 4 takka. Algas üldine kiire hobuste juu-
rekasvatamine ilma suurema sugulussõda valimisega, mis järglaste-
le oma sõja avaldamata ei jätanud. Nii võeti varasemat algaski siis
uuesti eesti hobuse aretus. 1920 a. korraldati üldine sugulussõ-
da märkimine ja 1921 a. kehtitati vastav seadus, mis 1929 a. alates
kannab "Eesti Hobuste Tõuselt" nime.

Praeguse tõundärustiku § 1 järgi on Eesti Hobuste Tõuselt-
st eesmärgiks eesti hobuse väljarendamine kodumaal põllumajandus-
like olude kohaseks hobuseks. Sellele Üleandeks on § 8 alu-
sel eesti hobuse tõusese suurendamine, mida alati tuleb silmas
pidada, nii puhas- kui ristpaaritisel. Sugulussõda vastuvõet-

16.

ARETUSTÖÖ KÄESOLEVAL SAJANDIL.

Tori kasvandusest välja langemisega jäi eesti hobuse aretus pea täiesti saatuse hoolde. Aretustöö jäi hobuste pidajate ja kasvatajate talupoegade õlgadele. U n t e r b e r g e r ütleb: "eesti hobuse päästis Eesti talupoja armastus ja lugupidamine isade poolt kasvatatud tõu vastu ja see hoidis teda segamast seda teiste tõugudega." "See varss põlvneb vanast hääst tõust" nii öelnud U n t e r b e r g e r'ile talupoeg suure rõõmuga, kui see ta kulli poolt puruksistud varsa terveks arstinud.

Aastasaja alul, 1902 a. asutati Saaremaale "Uue-Mõisa" eesti hobuste kasvandus, mille sihiks oli aretada eesti hobust puhtal kujul. Suguloomadena oli eesti hobuste kõrval ka üksikud ardennid. Kasvandus sai ka riigi poolt toetust, kuid erilisi tulemusi märgitud ei ole.

Kuni ilmasõjani leidus ajakirjades "Talu" ja "Põllumees" ainult üksikuid artikleid, milledes kurdeti eesti hobuse kadumise üle ja tehti põllumeeste seltsidele etteheiteid, et need midagi selle päästmiseks ette ei võta. 1914 a. valitakse Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseltsi poolt ametisse loomaarst A. Rängel, kellele ülesandeks tehakse talu hobusekasvatuse paremale järjele tõstmine, ent ilmasõda tõmbas sellest kriipsu läbi.

Eriti laastavalt mõjus ilmasõda eesti hobuse kasvatusele; puudusid ju nende hulgas suguloomadena märgitud hobused, kes rekvireerimiste eest kaitstud. Nii võeti sõjaväele Saaremaalt 1916 a. 6000 hobust ja need olid ju paremad. 1916 a. korraldati Hobusekasvatuse Peavalitsuse poolt täkkude märkimine; eesti hobustest märgiti ainult 4 takku. Algas üldine kiire hobuste juurekasvatamine ilma suurema suguloomade valimata, mis järglastele oma mõju avaldamata ei jätnud. Neilt varem etelt algaski siis uuesti eesti hobuse aretus. 1920 a. korraldati üldine suguloomade märkimine ja 1921 a. asutati vastav selts, mis 1929 a. alates kannab "Eesti Hobuste Tõuseltsi" nimetust.

Praeguse tõumäärustiku § 1 järele on, Eesti Hobuste Tõuseltsi eesmärgiks eesti hobuse väljaarendamine kodumaa põllumajandusliste olude kohaseks hobuseks. Seltsi ülesandeks on § 8 alusel eesti hobuse tüseduse suurendamine, mida alati tuleb silmas pidada, nii puhas- kui ristpaaritusel. Suguraamatusse vastuvõet-

17
tavalts hobuselt nõutakse § 2 põhjal eesti hobuse tõuilmet ja kooskõlalist kehaehitust, kõrgust turjalt vähemalt 135 sm; sääre ümbermõõt peab olema vähemalt 17 sm.jne.

Tõuseltsi sekretäri hra N i i l o väljenduste järele on aretuse eesmärgiks "eesti hobuse arendamine sammuhobuse tüübi suunas, muuta teda raskemaks ja suuremaks, s.o. tõsta kehakaalu ja suurust." Seda loodetakse teostada 1) suguloomade valiku, 2) märgitud sugutäkkude kasutamise propageerimise ja kättesaadavaks tegemisega ja 3) parema söötmise ja hoolitsemisega nii varssade kui märade eest. On lubatud kasutada aretustöös ka soome ja fjordi hobuseid, kessellpuhul loetakse eesti hobusteks adopteerituiks, ja paaritusi puhasaretuseks. Selle eesmärgiga ongi Soomest importeeritud lo sugutäkk. Sugumaterjalina on eesti hobuste suguraamatusse märgitud kuni 1933 a. juuli kuuni 660 mära ja 93 täkk. Ülevaate saamiseks 12 a. aretustöö tulemustest on koostatud tabel nr. 1, mis lisatud töö lõppu ja millesse märgitud suguraamatusse võtmisel hobustelt võetud mõõdud. Hobused on jaotatud 1) maakondade järele ja 2) on eraldatud lahtrite I - esimestel märkimistel 1921-1924 a. kestel märgitud hobused, II - hiljem juuremärgitud hobused, kes põlvnevad teadmatuist vanemaist, III - ühes märgitud vanemast põlvnevad hobused ja IV - hobused, kes põlvnevad mõlemaist märgitud vanemaist.

Enne tabelis toodud arvude käsitlemisele asumist olgu tähendatud, et hobuste arvuline vahekord üksikute liikide vahel on suur ja nende omaduste võrdlemine võib olla on selle tõttu lubamatu. Kuid selleks, et arenemisest plti saada ja eriti arenemise tulemuste ning suuna ära määramiseks peame seda meetodi siiski kasutama. Kuigi ka teadmata vanemaist juuremärgitud hobused on tunnistatud eesti hobusteks, on nende juures siiski ainult omaniku soovid ja vaated mõju avaldanud. Puht tõuparanduslisest seisukohast lähtudes ei ole nende juures teadlikult tõuaretuse suunas midagi ette võetud ja võib oletada, et enamjagu neist on segaveresemad kui märgitud vanemate järglased. Märgitud vanemate järglased on ju pärandanud juba oma vanemate juures tunnustatud omadused ja omavad need kindlamalt ja märgitud vanemate kaudu on nende juures tehtud kindlat tõu aretustööd, mida ka arvud tõendavad.

Töös ja tabelis on tarvitatud järgmisi lühendeid mõõtandmete märkimisel; kt - kõrgus turjalt; kl - kõrgus laudjalt; kp - keha pikkus; rl - rinna laius; rü - rinna ümbermõõt; rs - rinna sü-

EX 101. 101. 101.

18
gavus;ll - laudja laius;lp - laudja pikkus;sü - sääre ümber-
mõõt;ki - kompaktsuse indeks.

Tabelis toodud arvude lähemal vaatlemisel paistab silma otsekohe hiljem juuremärgitud hobuste tunduv suurenemine pea kõikides mõõtudes.Arvatavasti tuleb see panna osalt loomade pidamisele ja toitmisele,mis hilisematel aastatel on palju paranenud,eriti aga võrreldes sõjaaegsete oludega,mille järele otsekohe esimesed märkimised ette võeti.Muidugi on oma mõju siin avaldanud ka tõuparandus,eriti suguloomade suurem valik ja märgitud sugutäkkude kättesaadavus ja paremad omadused.Saaremaa hobuste juures on arenemist märgata kõige enam kõrguses,mis on tõusnud 134,4 sm. 139,5 sm.(Huvitavalt on püsima jäänud ka vahe kt. ja kl.vahel,mis sageli eesti hobusele nii omane) 5,1 sm juurekasvu 12 aasta jooksul on kindlasti suur saavutis.Eriti peab selle juures veel märkima,et kõige kõrgemad on hobused,kes põlvnevad mõlemist märgitud vanemaist,kuna juuremärgitud teadmatuist vanemaist põlvnevad hobused tunduvalt - 1,8 sm.võrra - madalamad on. Tunduvalt on arenemist märgata ka keha pikkuses.Sellejuures mõlemist märgitud vanemaist järglased on keha pikkuses vähem juure võtnud ja sarnanevad nii enam V e i d e m a n n'i poolt kirjeldatud lühikesele ja kokkusurutud saaremaa hobusele.

Arenemist võib märkida ka rinna mõõtude suhtes,eriti suuremad on need ühest ^{märgitud} vanemast põlvnevatel järglastel.

Kui saartelt päritolevate hobuste andmetel katsuda vastata küsimusele:kas on märgata arenemist,siis peab vastama jaatavalt. Ja seda nimelt keskmiste arvude põhjal.Kuna märgitud vanemaist põlvnevate hobuste arv Saaremaal üldisest juuremärgitud hobuste üldarvust teeb 20%,siis võib nende arvude najal ka rääkida. Kui võtta teadmata vanemaist põlvnevate hobuste mõõdud andmeteks,mis näitavad kui palju hobused parema toitmise ja hoolitsemise juures juure on kasvanud,siis märgitud vanemaist - nii ühelt,kui mõlemislt poolt - põlvnevate hobuste mõõdud räägivad selget keelt arenemisest ja seda pea kõikides mõõtudes: kt. 137,2 - 138,2; rl.39,1 - 39,5; rü.168,1 - 168,4;rs.66,1 - 66,2;sü.17,4 - 17,7 j.n.e.Kui veel arvestada asjaoluga,et märgitud vanemaist päritud järglased on suguraamatusse võetud päämiselt viimaste aastate jooksul,siis seda enam võib rõhutada sihikindlust eesti hobuse arenemises,päämiselt tema suuremaks, tüsedamaks ja tõutüübilisemaks muutumise sihis.

Rääkides arenemisest mandri hobuste mõõtandmete põhjal

14
peab tähendama, et siin eelpool tarvitatud võrdlusmeetod nii määrav ja otsustandev ei ole, sest teeb ju siin märgitud vanemaist põlvnevate hobuste arv üldse juuremärgitud hobuste arvust ainult 10% välja. Üldiselt võib aga ka nende arvude najal rääkida sihikindlusest aretustöös.

Läänemaa arvud, kus eesti hobune Saaremaa kõrval enam levinud, lubavad ära märkida märgitud vanemaist põlvnevate järglaste paranemist ja seega sihikindlust aretustöös. Kuna siinse mõlempoolselt märgitud vanemaist põlvneva hobuse mõõdud on võetud 3 a. vanuselt, siis ei saa neid lugeda mõõduandvateks ja tuleb võrrelda II lahtris märgitud 31 ja III lahtris märgitud 17 hobust. Vahe on pea kõikides mõõtudes: kt. - 3,4 sm.; rü. - 3,7 sm.; sü. - 0,5 sm. j.n.e.

Harjumaalt märgitud hobuste seas on üks mõlemislt poolt märgitud vanemaist põlvnev hobune toodud Saaremaalt, mis vähendab mandri mõõtarve, sest on ju saaremaa hobused tunduvalt vähemad mandri hobustest.

On sageli toonitatud, et mandri eesti hobused on enam segaveresemad kui saarte hobused. Toodud tabeli andmete põhjal näib see teatud piirini õige olevat. Nii võime märkida mandri hobuste mõõtudes võrdlemisi suuri kõikumisi maakondade, üksikute hobuste, kui ka üksikute mõõtude juures: kt. kõigub 138-149 sm.; rü. 168-183,4 sm.; j.n.e.

Võrreldes lahtris III toodud saarte ja mandri hobuste arvusid protsentuaalselt näeme, et saarte hobuste rinna sügavus on keskmiste arvude alusel 2% võrra parem. Samuti ka rinna ümbermõõt 8,6% võrra suurem. Nii võib siis ka öelda, et saarte hobused on enam sammu tüübi poole kalduvad ja ühtlasi ka tõutüübilisemad kui mandri loomad.

Mandri keskmiste arvude najal võime märkida eesti hobuse suurenemist eriti kõrguse suunas, vahest juurevõttu ka sääre ümbermõõdus.

Et märgitud vanemaist paremaid ja tõutüübilisemaid järglasi on saadud, seda tõendab ka Eesti Hobuste Tõuseltsi sekretär noorhobuste näituste põhjal.

Ka täkud on järgmises tabelis, mis toodud töö lõpul, eraldatud nelja liiki. I lahtris on toodud mõõtandaed neist täkkest, kes põlvnevad teadmatuist vanemaist, II - Soomest toodud täkkude mõõtarvud, III - Eestis märgitud täkkudest põlvnevad järglased ja IV - Soome täkkude järglased.

20

Sugutäkkudest on eesti hobuse aretustöö kestel alati suurt puudust tuntud, eriti soovitud түsedusega loomadest. Nagu eelpool tähendatud, kannatas eesti hobuse түsedus palju läinud ja käesoleval sajandil asetleidnud ristlemisel kiirusehobuse poole kalduvate tõugudega. Olles sellest teadlikud, otsustati juba alul, sihtide püstitamisel selle parandamiseks ristlemist teiste түsedamate külmavereste tõugudega.

Senini on aretamisel kasutatud ristlemist soome hobusega, mis hiljem puhaspaarituse vääriliseks tunnistati. 1921-1926a. vahel importeeriti Soomest lo sugutäkku ja sooviti sellega eesti hobusele түsedust juure anda. Kui aga vaadelda importeeritud sugutäkkude mõõtandmeid, siis näeme, et need sugugi paremad ei olnud kui läinud aastasajal Tori hobusekasvandusse toodud sugutäkkud. Võime märgata silmapaistvaid erinevusi soome hobuste ja nende järglaste ning Eestist põlvnevate sugutäkkude vahel. Soome hobused on tunduvalt kõrgemad ning ka teised mõõtandmed on arvuliselt pea kõik suuremad. Ent suhteliselt on eesti hobuse mõõtandmed suuremad ja näitavad enam sammuhobuse poole kaldumist. Kompaktsuse indeks importeeritud täkkudel on 9,4 ja neist põlvnevatel järglastel 9,9, mis tõendab eesti hobuste-sugumärade түsedust. Sellevastu Eestist päritolevate sugutäkkude indeks 9,7 ja nende järglastel 10,1. Samuti ka teised vahekorrad: kõrgus turjalt ja rinna ümbermõõdu vahekord soome täkkudel 114,5 - nende järglastel 116,3 - eesti hobustel aga 119,3 j.n.e.

Nii siis ei ole õnnestunud kombinatsioon soome täkkude abil eesti hobust түsedamaks muuta ja seda arusaadavatel põhjustel, sest importeeritud soome hobused olid ise kergemad kui eesti hobune. Eesti Hobuste Tõuseltsi sekretäri suusõnaliste väljenduste järele ei ole seltsil ka enam kavatsusi Soomest hobuseid tõu paranduse otstarbeks importeerida.

12 aastase aretustöö tulemusena võib ka täkkude tabeli alusel märkida sihikindlust eesti hobuse arenemises, mis omakorda tõendab sihikindlust aretuses. 4-7 sm. juurekasv kõrguses, rinna laiuse suurenemine 3,4 sm. võrra, rinna sügavuse suurenemine 3 sm. võrra jne. Kõige enam on aga suurenenud kehakaal: 59-76 kg võrra, mille tagajärjel on suurenenud kompaktsuse indeks ning viinud seega aretajaid lähemale eesmärkidele ja on ühtlasi pandiks tulevasele aretustööle.

Eelpool kasutatud tabel^{id} annab^{vad} meile üldise pildi eesti hobuse arenemisest kogu aretusaja kestel. Selle aja jooksul on

aretustöös tegevad olnud otsekohesed kasvatajad, aretustöö juh-
tijad, Eesti Hobuste Tõuseltsi näol ja ka teised asjast huvita-
tud isikud, kas otsekohe kasvatades, suguloomade valikut korral-
dades, kirjanduses seisukohti võttes ja nõuandes, jne. Nii siis
annab see tabel ka pildi sellest, mida tahetakse saada valitud
suguloomade kaudu ja kuivõrd lähedale on jõutud tõumäärustikus
püstitatud tähistele. Selleks aga, et teada saada millise hobuse
poole sihib eesti hobuse otsekohe kasvataja - talupoeg, või
kas tal üldse erilisi sihte on, on koostatud tabel nr. 3. Selles
tabelis on sugumärade mõõtandmed toodud neist maakondadest, kus
eesti hobused enam levinenud, vastavalt märkimise aastale. Kogu
aretustöö aja jooksul on märkimisi ette võetud 5-6 korda igas
maakonnas. Lühikese aretuse aja tõttu ei ole kahjuks suudetud
veel üksikuid perekondi ja vereliike esile tuua.

Vaadeldes arvusid, mis näitavad keskmisi andmeid, mis saadud
hobustelt kellede arv tähendatud vastava mõõtarvu kohale aseta-
tud arvuga näeme, et hobune on, nagu juba eelpool mainitud, iga-
külgselt suurenenud. Kui võrrelda hilisemate aastate andmeid
oma vahel siis näeme, et need on väga vahelduvad ja kõikumad.
Pidevamat tõusu võime märgata enamvähem rinna mõõtude juures,
kuigi ka siin sageli tagasiminekuid. Nii on rinna ümbermõõt Võ-
rumaal 1927 a. 175,2 sm, 1929 a. 179 sm ja 1933 a. 177,3 sm; samu-
ti rinna sügavus suurenenud 69,4 - 71,3 sm. Selliseid suurene-
misi on märgata ka teistes maakondades. Kõige pidevamat tõusu
märkame aga saarte ja Läänemaa kohta toodud andmeis, kus eriti
viimased andmed teevad nagu hüppe edasi. Selle juures tuleb kind-
lasti arvestada erilise asjaoluga, millele juba eelpool kordu-
valt rõhutatud; nimelt on viimastest Saaremaal märgitud 22 ho-
busest 12 märgitud vanemate järglased, kuna Läänemaa mandri
osast märgitud 11 hobust kõik märgitud vanemaist põlvnevad. See
on tõenduseks pidevast eesti hobuse arenemisest ja näitab eri-
ti märgitud hobuste paremat pärandusvõimet, mis end vaatamata
pikaajalise ristlemise päale läbi lööb ja kindlat sihti sammu-
hobuse poole näitab.

Rinna- ja sääre mõõtude suurenemine käesoleva tabeli juu-
res, kus eranditult arvestatud nii märgitud, kui ka märkimata va-
nemaist põlvnevad hobused, on tõenduseks, et hobusekasvatajad
püüavad түседama hobuse poole, mis on ka iseenesest arusaadav,
sest tarvitatakse ju meil hobust päämiselt põllutööks, kus түсе

22

hobune igatpidi soovitamaks on. Selgust talupoja vaadete kohta hobuse suhtes annavad ka 1928 a. hra V a u poolt kogutud andmed Saaremaalt, milliseid käsitanud hra T a a g e p e r a (M.H.nr.4) Neist selgub, et enamus talunikke - 84,8 % - kiidab sugutäkkude järglasi paremateks ja kallimateks kui märkimatude järglasi; olla kehaehituselt plaanikamad - kenamad, puhtavormilised ja kasvavad täielikumaks. Hobuse kõrguse kohta valitsevad eriarvamised: 36 % soovivad alla 142 sm. (2 arssina), 44,3 % peavad parajaks 142 sm. (2 arss.) ja 19,7 % üle 142 sm. Sugutäkkude suhtes on samuti mitmesugused arvamised: ühed nuravad, et liig väikesed ja soovivad paremaid; teised, et liig vähe ja paaritusmaks liig kallid; puududa kihutustöö jne. Kui vaadelda 1928 a. Saaremaa hobuse andmeid tabelist ja ka 1925 a. Kaitseministeeriumi poolt ettevõetud mõõtmistest kõrguse mõõtmised, kus üle 80 % hobuseid on alla 140 sm., siis on arusaadav talupoegade nurisemine väikeste hobuste üle ning õigustatud suuremate nõudmine. Tabeli viimase aasta andmed Saaremaa kohta näitavad, et takupojad on jõudnud oma sihile lähemale. Nende hobuse kõrgus on juba 141,3 sm.

Hra V a u andmetel pidurdavad Saaremaa hobuse arengut ühiskarjamaad ja viletsad pidamise olud. Üldiselt olla aga saarlased hobusearmastaja rahvas, on rahul eesti hobusega, kes vastu pidav töös ja sõidus, hää söödakasutaja, leppivat Saaremaa kadakalise karjamaaga ja olla kõigiti sobiv oludele.

Andmed sugumärade kehakaalu kohta puuduvad pea täielikult. Hra N i i l o (M.H.nr.13) andmete järele kõikuda nende raskus Saaremaal 23 puuda ja mandril 25 puuda ümber. Viimaste aastate märkimise juures on võetud sugumäradelt keha pikkuse mõõt ka lindiga, kasutades seda ja rinna ümbermõõtu avaneb võimalus ligikaudselt välja arvata kehakaalu. Kuigi sellisel teel saadud andmed ei ole täpsed võib nendega siiski arvestada:

	Raskus kg		Kompaktsuse indeks		Arv
	keskm.	kõikumine	keskm.	kõikumine	
Saaremaalt märgitud vanemate järglased...	452	419,4-496	11,1	9,8-12,4	12
Läänemaalt märgitud vanemate järglased...	485	433-531	10,1	9,0-11,0	9
Teadmata vanemaist põlvnevad kõigist maakondadest.....	469	407-531	10,7	9,5-11,8	22

Võrreldes neid arvusid eelpool toodud arvudega läinud ja käesoleva sajandi kohta, siis peab ütlema, et eesti hobune on muu-

tunud tunduvalt raskemaks. Vastavalt sellele on tõusnud ka kompaktsuse indeks. Neid 1932/33 a. märgitud hobuseid, kellelt need mõõdud võetud, tuleb pidada sammuhobusteks, kes kuuluvad kergete ja keskmiste põllutööhobuste liiki.

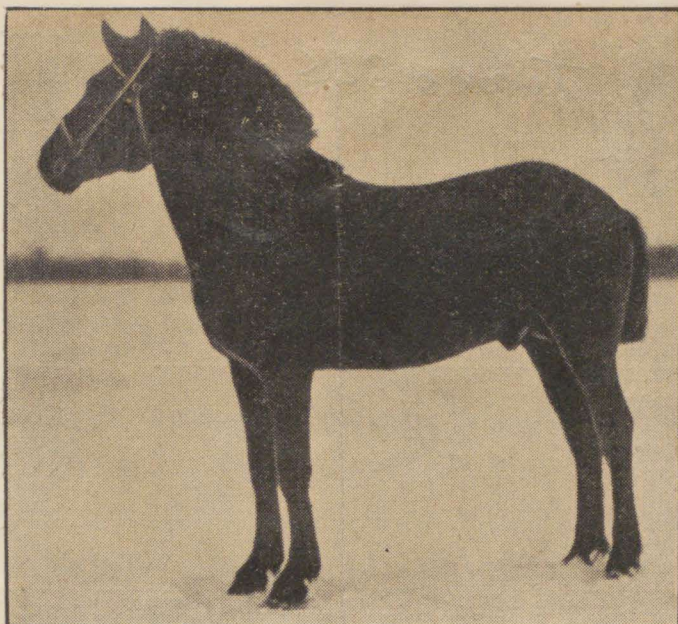
Et saada selgemat ettekujutust praegusest eesti hobusest, selleks lisan mõned saadavalolevad ülesvõtted eesti hobustest, missugused on ka ühtlasi kirjelduse täienduseks.

Saaremaalt päritolev
sugutäkk "Jangi 77 E"
võik; kt-138 sm; kpk-
145 sm; rl-40 sm; rü-163
sm; rs-68 sm; sü-18 sm;
raskus 420 kg.

Läänemaalt päritolev
sugutäkk "LUKS 91 E"
tume kõrb; kt-152 sm;
kpk-160 sm; rl-44 sm;
rü-180 sm; rs-72,5 sm;
sü-20 sm; raskus 530 kg.

Sugutäkk "TURKA 88 E"
 kt-146 sm;kpk-148 sm;
 rl-39,5 sm;rü-176 sm;
 rs-68,5 sm;sü-18,5 sm;
 raskus 483 kg.
 Riigisugutäkk,ahk-must

"ANTI 83 E" kõrb;
 kt-146 sm;kpk-153 sm;
 rl-42 sm;rü-177 sm;
 rs-70 sm;raskus 466 kg.

Tõuseltsi sekretäri hra N i i l o väidete järele sarnaneb praeguse eesti hobuse kirjeldus üldjoontes eelpool toodud läinud aastasaja kirjeldustele. Rõhutamist leiavad kirjeldustes ümargused kehavormid, eriti laudjas; pää tugev ja lühike; silmatorkavalt tugevad lihased, mis ka pildil otsekohe märgatavad. Keha võiks olla veidi pikem, eriti saaremaa hobustel. Suguraamatusse võtmise juures on viimasel ajal eesti hobuse tõutüübi ja kooskõlalise kehaehituse nõudmine eriti valjuks muudetud. Võrreldes toodud

23
piltandmeid eelmisest sajandist päritolevate piltidega, milliseid kahjuks käesolevale tööle võimalik lisandada ei ole, on märgata suur sarnasus nii üksiku kehaosade kui ka üldtüübi vahel, isegi eelmise sajandi kuiv pää sarnaneb täies ulatuses praegusele tugevale ja lühikesele pääle.

Kirjanduses on kõige enam rõhutamist leidnud eesti hobuse võimsus, vastupanu ja vähenõudlikkus, mis olla tekkinud aastasadade jooksul karmide olude mõjul. Nii on ordurüütlid 24 tunniga Burtneki järvelt Tartu alla sõitnud, s.o. 140 km., jne. Läänud aastasajal "Vapsikas" tegi palju kuulsust oma võitudega, vedades 358 puuda, sai esikohti Riias, Moskvas ja Pariisis korraldatud veovõistlustel. Tekib küsimus, kuivõrd on suudetud neid tunnustatud omadusi säilida asetleidnud aretustöö kestel? Sellele vastust anda on raske. Paremat materjali selleks pakuvad võimisevõistlused, ent nende tulemused on täiel määral ärarippuvad maapinnast, ilmastikust, hobuse treeningust ja paljudest teistest asjaoludest, mis pea alati on isesugused ja sellepärast ei saa neid andmeid otsekohe võrdlemiseks kasutada. Ligikaudseks pildi saamiseks jätkub neist siiski küllaldaselt. 1932 a. veovõistlustel vedas sugutäkk "Juss" 272 puuda (4455 kg). See koorem oli hobuse kehakaalust 11,19 korda raskem ja hobuse kt on 139 sm. Sugutäkk "Holli" vedas sell puhul 4357 kg., mis ta kehakaalust 10,06 korda raskem ja sugumära "Manda" 4087 kg., sellejuures koorem oli ta kehakaalust 9,33 korda raskem. Nee ja ka hilisema aja kirjanduses toodud andmed on küllaldaseks tõenduseks praeguse eesti hobuse võimiste ja vastupanu kohta.

Läänud aastasajal elavalt päevakorraile kerkinud eesti hobuse aretuse küsimuses püstitasid mõisnikud, kui sihimäärarajad, pikkade vaieluste järele ühise eesmärgi. Tegid ka suuri pingutusi ja kulutusi selleni jõudmiseks. Ent vale ettekujutus eesti hobusest ja püsimatuse ning lahkkelid aretustöös ei viinud neid eesmärgile lähemale. Kogu aretustöö kujunes lühiperjoodilisteks katseteks, mille ohvriks ka eesti hobune langes ja ta aretamisel tulemusi ei saavutatud; pigemini süvendati küll eesti hobuse segamist teiste tõugudega. Läänud aastasaja teisest poolest alates olid meil hobusekasvatajateks nii väike- kui ka suurpõllumehed. Seisuslikud vahed ja erinevad majanduslised huvid ei võimaldanud hobusekasvatuses ühiste eesmärkide määramist. Tooniandjaiks jäid ikkagi eesõigustatud kihid. Enamikul neist aga puudus ma-

janduslik vaade hobusekasvatusele. Pidades hobust enam spordi ja lõbu otstarbeks leidus nende tallides enam soojavereseid tõllatäkke, kellede juures ka talupojad, kui märade omanikud, omi hobuseid paaritasid. Läänud aastasaja lõpul ja käesoleva sajandi alul oli eesti hobune huvipiirkonnast täiesti välja langenud ja ta aretus saatuse hooleks jäetud.

Iseseisvuse algupäevil suguhobuste märkimisega, eesti hobuse vajalikuks põllutööhobuseks tunnistamisega ja tõuseltsi asutamisega kerkis uuesti eestlasele iseloomulise visadusega alalhoidunud eesti hobune päevakorrale. Algas sihikindel aretustöö, mis on kestnud 12 aastat. Selle aja jooksul märgitud 753 suguhobusest põlvnevad umbes 90 % teadmata vanemaist ja ainult 10 % on märgitud vanemate järglasi. Need 10 % on märgitud peamiselt viimaste aastate jooksul. Esimese 10 aasta jooksul on toimunud õieti sugumaterjali kogumine ja alles säältud peaaegu, kus sugumaterjal olemas, võis loota kiiremat arenemist. Nii on siis praegu liig vara teha otsust eesti hobuse tulevikku kohta. Eelpool toodud andmetest ja nende võrdlemisest nägime, et eesti hobune on viimase perjoodi aretustöö kestel igakülgsest arenenud, kuigi võrdlemisi vähe. Kui aga arvestada sellega, et aretuseks on olnud liig lühikene aeg, siis võib öelda, et eesti hobuse aretustöö meie iseseisvuse aja jooksul on olnud sihikindel, mille tulemusena eesti hobune on muutunud tulusdamaks ja lähenenud seega eesmärgile - sammuhobuse tüübile.

Kui lõpuks siiski küsida - milline on eesti hobuse tulevik ja aretustöö? Peab ütleva, et see oleneb täiesti aretajate poolt püstitatud eesmärkidest. Kui eesti hobust soovitakse tulevikus näha meie põllumajanduses kerge põllutööhobusena, siis võib arvata, et seda saavutatakse praegust hobuste materjali puhtal kujul edasi aretades. Kui aga soovitakse eesti hobuste seast tulevikus meie põllumajandusele ka keskmisi põllutööhobuseid saada, siis ei pääseta küll ristlemisest mööda. Ja nimelt tuleks siin esijoones kõne alla nii sageli soovitatud ristlemine ardennidega, mille materjal meil omal olemas ja mida ka juba varem tehtud. Kuigi praeguste eesti hobuste seast võib leida mõned tüsedad eksemplarid, nagu sugutäkk "Lori I 72 E", kelle kõrgus 157 sm. ja kehakaal 610 kg., on need siiski äärmised variandid tõu piirides, kelle järglased suuremad ei tohiks olla kui tõu keskmised. Kui nad aga seda siiski on, siis ei ole nende va-

nemad puhtaveresed, millist juhtu eesti hobuste seas kergelt võib oletada. Suguloomana need järglased üksinda tõu piiridesse jäädes ei oma nii suurt väärtust kuin edasi ristlemisel tõu paranduseks kasutamise juhul.

Peab imestama seda parandamise võimet, mida omab ja on säilinud eneses eesti hobune. Mitte aastaid, vaid aastasadu sõdade, väljavedude ja ristpaarituste all kannatanud hobusest on 12 aasta vältel saavutatud jällegi tõug, kes näitab kindlat arengut oma esivanemate - sammutüüpi - hobuste suunas ja võib öelda, et seisavad neile juba võrdlemisi lähedal. Selles arengus on kindlasti teeneid nii aretustöö juhtidel, Tõuseltsi ametkonnal, kes alati on innuga asja juures, kui ka aretajail- kasvatajail enestel, kes on kiindumusega seoses oma esiisade hobusega, jagades temaga isegi toitu. Ent ikkagi tahan rõhutada seda paranduse võimet, mis on säilinud selles hobuses ja mis sai ka selle tõu päästjaks.

67	-	51	53 ₉	49	-	50	54 ₁	50	18 ₂	18 ₁	18 ₆	18 ₆
67	-	-	-	-	-	-	-	-	19	17	20	18
71	-	49	-	56	-	-	-	53	18 ₃	18 ₉	-	18 ₅
-	-	-	-	-	-	-	-	-	17 ₄	18 ₉	-	-
-	-	53	55	-	-	56	54	-	16 ₃	18 ₆	18 ₃	-
-	-	51 ₅	-	-	-	51	-	-	17 ₃	18 ₅	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	16 ₃	-	-	-
71	-	52	-	52	-	52	-	50	18 ₂	18 ₇	-	18
-	-	57	-	-	-	55	-	-	18 ₃	18 ₄	17	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	18 ₅	17	-	-
69	-	52 ₃	54 ₅	52 ₃	-	52 ₆	54 ₂	51	18 ₂	18 ₂	18 ₅	18 ₅

Sugumärade mõõtmised Eesti hobuste sugumäratust

Mõõtmise nimetus.	arh				k. t.				k. l.				k. p. kep.				r. l.				r. ü				h. s.				l. l.				l. p.				s. ü.			
koht. ^{liik}	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV				
Paaremaal	140	97	25	8	134 ₄	137 ₇	138 ₈	139 ₅	134 ₃	138	138 ₉	140	136 ₂	144 ₉	147 ₇	142 ₄	-	38 ₂	40 ₈	38 ₁	-	167 ₂	169 ₄	165	-	66 ₉	66 ₃	66 ₁	-	50 ₈	57 ₆	50 ₂	-	50 ₅	50 ₆	49 ₅	17 ₆	17 ₆	17 ₉	17 ₃
Hiumaal	49	32	1	-	131	136 ₆	135	-	137	136 ₆	135	-	139 ₈	144 ₃	-	-	35 ₄	39 ₇	-	-	163 ₄	169	174	-	63 ₆	65 ₃	-	-	46 ₈	-	-	-	45 ₇	-	-	-	16 ₈	17 ₂	18	
Hormsis.	5	-	-	-	139 ₈	-	-	-	141	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17 ₂	-		
Keskmine saartel	194	129	26	8	133 ₇	137 ₂	136 ₉	139 ₅	133 ₅	137 ₃	137	140	138 ₉	144 ₆	147 ₇	142 ₄	35 ₄	39 ₇	40 ₈	38 ₁	163 ₄	168	171 ₇	165	63 ₆	66 ₁	66 ₃	66 ₁	46 ₈	50 ₈	57 ₆	50 ₂	45 ₇	50 ₅	50 ₆	49 ₅	17 ₂	17 ₄	18	17 ₃ .
Läänemaa mändid	22	31	17	1	142 ₁	143 ₉	147 ₃	140	142	143 ₇	147 ₇	141	-	149	153 ₁	150	-	39 ₃	39 ₂	38	-	169 ₈	173 ₅	164	-	68	67 ₄	67	-	51	53 ₉	49	-	50	54 ₃	50	18 ₇	18	18 ₆	18 ₅
Harjumaa	20	11	1	3	141 ₄	144 ₂	149	138 ₇	141 ₃	144 ₂	150	141	-	151 ₃	-	-	-	40 ₃	-	43	-	180	172	167 ₇	-	70	68	67	-	-	-	-	-	-	-	19	17	20	18	
Hiumaal	2	13	-	1	142	146 ₈	-	149	141	146 ₇	-	148	-	-	-	158	-	37 ₃	-	42	-	176 ₃	-	175	-	68 ₃	-	71	-	49	-	56	-	-	-	53	18 ₉	18 ₉	-	18 ₅
Järvamaa	3	6	-	-	140 ₃	140 ₅	-	-	139 ₇	141 ₈	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17 ₈	18 ₉	-	-	
Pärnumaa	14	12	2	-	142 ₄	145 ₈	142	-	142 ₄	146 ₆	142	-	-	154 ₅	151	-	-	43 ₃	39 ₃	-	-	183 ₄	171 ₅	-	-	71 ₆	67 ₅	-	-	53	55	-	-	55	54	-	16 ₃	18 ₆	18 ₃	-
Wiljandimaa	4	17	-	-	143	143	-	-	142 ₈	143	-	-	-	152 ₉	-	-	-	38 ₆	-	-	-	171 ₃	-	-	-	67 ₅	-	-	-	51 ₅	-	-	-	51	-	-	17 ₉	18 ₅	-	-
Halgemaal	6	-	-	-	145 ₁	-	-	-	145 ₅	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16 ₃	-	-	-
Tartumaa	27	36	-	1	141 ₉	146 ₁	-	147	141 ₄	145 ₄	-	147	-	152	-	149	-	41 ₂	-	38	-	176 ₆	-	168	-	67 ₆	-	71	-	52	-	52	-	52	-	50	18 ₂	18 ₅	-	18
Härrumaa	5	44	1	-	141 ₈	147	149	-	141 ₆	146 ₈	143	-	-	154	-	-	-	41	38	-	-	176 ₃	175	-	-	69	69	-	-	57	-	-	-	55	-	-	18 ₃	18 ₄	17	-
Petserimaa	2	1	-	-	148	138	-	-	146 ₅	136	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-	169	-	-	-	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18 ₅	17	-	-
Keskmine mandril.	105	171	21	6	142 ₂	143 ₈	146 ₈	146 ₂	142	143 ₇	145 ₂	144 ₃	-	152 ₆	152 ₇	152 ₃	-	40 ₁	38 ₉	40 ₃	-	174 ₇	173	168 ₂	-	68 ₈	68	69	-	52 ₃	54 ₅	52 ₃	-	52 ₆	54 ₂	51	18 ₂	18 ₂	18 ₅	18 ₃ .

Sugutõkkude mõõtandmed eesti hobuste sugurannast.

Tabel № 2 29

arh.				keha kaal kp.				k. t.				k. l.				k. p. kep.				r. l.				r. ü.				r. s.				l. l.				l. p.				s. ü.			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
61	10	14	8	32	10	13	7	61	10	14	8	61	10	14	8	10	10	13	7	11	10	13	7	13	10	14	8	12	10	13	2	6	10	12	4	2	10	11	4	58	10	14	8
161	10	14	8	398	481 ₈	456 ₈	474 ₂	141	151 ₄	145	148	140 ₆	150 ₈	146 ₃	148	148	158 ₂	151	151 ₉	38	44	41 ₃	41 ₄	168 ₂	173 ₃	173 ₁	172 ₁	66 ₉	74	69 ₂	69 ₈	46 ₁	49	51 ₅	51	51	50 ₃	52	51 ₉	188	20 ₅	18 ₉	19 ₄

Päälumised arvud näitavad mõõtmelt hobuselt vastavat mõõtu võetud.

Supumärade keskmised mõõtandmed märgitud aastate järjekorras

Tabel № 3.

30

Maakond.	Saaremaa						Läänemaa mndr.						Hiinmaa						Tartumaa						Hõrumaa					
mõõt.n. aasta.	kl.	kp	rl.	rü.	r.s.	sü	kl.	kp.	rl.	rü.	r.s.	sü	kl	kp	rl.	rü	r.s.	sü.	kl.	kp	rl.	rü.	r.s.	sü	kl.	kp.	rl.	rü	r.s.	sü
1922/23.	^{140.} 139 ₄	¹² 136 ₂	-	-	-	^{140.} 176	^{49.} 131	⁴⁴ 139 ₈	⁴⁹ 354	⁷⁹ 163 ₄	638	168	⁷ 131 ₅	-	-	-	-	⁷ 166	²² 141 ₉	-	-	-	-	²² 18 ₂	⁴ 141 ₈	-	-	-	-	⁴ 18 ₃
1924/25	¹⁴⁰ 138	-	-	¹ 162	-	^{47.} 17 ₂	⁹ 146 ₂	-	-	-	-	⁹ 18 ₆	¹⁰ 136 ₇	-	-	-	-	¹⁰ 17 ₁	²⁵ 145 ₆	-	-	-	-	²⁵ 18 ₅	²² 148 ₇	-	-	-	-	²² 18 ₄
1926/27	²³ 136 ₇	-	-	²³ 16 ₄	-	^{23.} 17 ₆	⁸ 143 ₉	⁸ 151 ₇	⁸ 38 ₅	⁸ 172 ₅	⁸ 69	⁸ 17 ₉	¹³ 138 ₉	-	-	¹³ 170 ₇	-	¹³ 17 ₈	⁵ 146 ₈	-	-	⁵ 177	⁵ 68 ₂	⁵ 18 ₉	⁷ 144 ₁	-	-	⁷ 175 ₂	⁷ 69 ₄	⁷ 18 ₁
1928/29.	³¹ 137 ₈	³¹ 141 ₃	³¹ 37 ₉	³¹ 167	³¹ 66	³¹ 17 ₅	¹² 144 ₆	¹² 149	¹² 38 ₃	¹² 168 ₆	¹² 66 ₃	¹² 17 ₈	³ 137 ₆	³ 144 ₃	³ 39 ₂	³ 169	³ 65 ₃	³ 17	¹ 146	-	¹ 45	¹ 182	¹ 66	¹ 20	¹ 141	-	¹ 42	¹ 179	¹ 73	¹ 18 ₅
1930/31	⁶ 136 ₅	⁶ 148 ₃	⁶ 38	⁶ 164	⁶ 65 ₃	⁶ 17 ₂	¹ 14 ₂	¹ 145	¹ 39	¹ 170	¹ 66	¹ 18	-	-	-	-	-	-	² 147	¹ 152	² 41	² 172 ₅	² 66 ₈	² 19 ₃	² 144 ₆	⁴ 154	² 40	² 176	² 67 ₆	² 18 ₄
1932/33	²² 141 ₃	²² 151 ₄	²² 39 ₈	²² 169 ₄	²² 67 ₈	²² 18	¹¹ 148 ₂	¹¹ 154 ₅	¹¹ 40 ₆	¹¹ 174 ₈	¹¹ 68 ₃	¹¹ 19	-	-	-	-	-	-	⁴ 143 ₅	⁴ 151 ₅	⁴ 37 ₅	⁴ 174 ₈	⁴ 67 ₈	⁴ 17 ₆	³ 147 ₅	³ 154	³ 42	³ 177 ₃	³ 71 ₃	³ 18 ₈

Maakond. mõõt.n. aasta.	Harjumaa.						Pärnumaa						Hiljandimaa						Hirumaa.											
	kl.	kp	rl.	rü.	rs.	sü	kl.	kp	rl.	rü.	rs.	sü	kl.	kp.	rl.	rü	rs.	sü	kl.	kp	rl.	rü	rs.	sü						
1922/23.	²⁰ 141 ₄	-	-	-	-	^{20.} 19 ₁	¹⁴ 142 ₄	-	-	-	-	^{14.} 19	³ 143	-	-	-	-	³ 179	³ 141	-	-	-	-	³ 19						
1924/25	⁵ 144 ₂	-	-	-	-	⁵ 18 ₅	⁷ 145 ₄	-	-	-	-	⁷ 18 ₃	⁷ 147 ₃	-	-	-	-	⁷ 18 ₈	⁷ 149 ₄	-	-	-	-	⁷ 18 ₇						
1926/27	⁴ 145 ₂	⁴ 151 ₃	⁴ 40 ₃	⁴ 176 ₃	⁴ 71 ₃	⁴ 18 ₅	³ 148 ₃	³ 156	³ 43 ₃	³ 188 ₃	³ 74	³ 19	³ 141 ₃	-	³ 37 ₂	³ 168 ₂	³ 67 ₂	³ 17 ₃	³ 145 ₂	-	³ 37 ₃	³ 176 ₃	³ 68 ₂	³ 19 ₂						
1928/29	² 139 ₅	-	² 43	² 178	² 67 ₅	² 18 ₈	² 141 ₅	² 148	² 40	² 171	² 66	² 18 ₃	⁹ 141 ₂	⁹ 153 ₂	⁹ 38 ₂	⁹ 172 ₂	⁹ 67 ₂	⁹ 18 ₈	-	-	-	-	-	-						
1930/31.	⁴ 142 ₃	-	-	⁴ 167 ₈	⁴ 67	⁴ 18 ₉	¹ 140	-	¹ 42	¹ 173	¹ 67	¹ 19	¹ 152	¹ 159	¹ 41	¹ 183	¹ 71	¹ 19	¹ 149	¹ 158	¹ 42	¹ 175	¹ 71	¹ 18 ₅						
1932/33.	-	-	-	-	-	-	¹ 147	¹ 156	¹ 41	¹ 180	¹ 72	¹ 19	¹ 142	¹ 144	¹ 38	¹ 166	¹ 69	¹ 17 ₅	-	-	-	-	-	-						

Päelmised arvud näitavad mitmelt hobuselt vastavat mõõtu võetud.

TARVITATUD KIRJANDUS.

Prof. B l u m b e r g. "Eesti hobune"-saksa ja eestikeelne väljaanne.

D i m s e. "Das Gestut zu Torgel oder die Pferdezeit in Livland"

G u m m e r u s - A l f t h a n. "Hobusekasvatuse käsiraamat"

J a k o b s o n. "Kõned hobusekasvatusest" 1876 a.

Akad. A. v. M i d d e n d o r f f. "Das Landgestut der Livlandischen Ritterschaft zu Torgel"

Prof. U n t e r b e r g e r. "Das estnische Pferd"

E. W e b e r. "Tori hobune"

E. W e b e r. "Die Pferdezeit Estlands"

Mag. G. W e i d e m a n n. "Über die Pferderacen der Insel Oesel"

Põllutöoministeeriumi väljaanne "Hobusekasvatus Eestis kuni 1927 a."

Dots. T a g e p e r a loengud Tartu Ülikoolis 1931 a. II sem. ja 1932 a. I sem.

A j a k i r j a d:

"Meie Hobune"

"Agronoomia"

"Põllumajandus"

"Põllumees"

"Põllutööleht"

"Talu"

"Eesti Hobuste Tõuseltsi" suguraamatud.

367 049

Auhinnatöö

Saar, August. (L)

Kas ja milles on märke
gata sihikindlust...

1933

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00971145 0